

Els pedagògics sons dels silencis. Enllà del silenci d'Auschwitz

Marta Burguet i Arfelis*

Resum

Després del gran silenci d'Auschwitz, en aquest passeig pedagògic descriptiu pels sons dels silencis, ens introduïm en les semàntiques dels silencis, acceptant la seva polisèmia i descrivint-ne algunes de les accepcions més vinculades a l'àmbit educatiu. S'analitza, d'una banda, la genealogia dels silencis, algunes de les seves claus d'origen, i de l'altra, la teleologia dels silencis, la finalitat, pedagògica o no, dels mateixos. Alhora, partint del silenci com a valor pedagògic en aquesta educació al llarg de tota la vida, es proposen cinc etapes progressives per treballar pedagògicament els silencis, tot apostant per un salt qualitatiu axiològic entre el silenci com a estadi –estar en silenci– i el silenci com a seïtat –ser silenci–.

Paraules clau

silenci pedagògic, educar en el silenci, comunicació, procés pedagògic

*La paraula es pronuncia tot i en el silenci
Lévinas, Totalitat i infinit*

Recepció de l'original: 15 de setembre de 2009

Acceptació de l'article: 5 de novembre de 2009

D'antuvi la pedagogia ha fet palès el seu interès en nodrir els educands de coneixements, d'experiències, de formació per a la vida. En les diferents èpoques, el centre d'atenció ha estat divers –siguin continguts, siguin actituds, comportaments, praxis o teories–, però al capdavant la voluntat era acompanyar l'educand en el seu procés formatiu i de creixement. Amb aquesta finalitat, en diferents moments de la tradició pedagògica, s'han posat i imposat premis i càstigs diversos per tal de refermar certes conductes, valors, experiències vitals, o bé consolidar certs coneixements.

En el terreny dels càstigs, imposar silenci n'ha estat un d'ells. Si associem el càstig a quelcom negatiu i més aviat no plaent per a l'educand, estem en un terreny relliscós, on el silenci, lluny d'entendre's com a valor, ha estat associat més aviat a una actitud contrària de ser volguda agradablement. Estem en la paradoxa entre 'condemnar al silenci' i considerar-lo com a valor pedagògic intrínsec, prioritari per a consolidar qualsevol aprenentatge, i vital en tot procés educatiu. Perquè tot i que el silenci no ha estat assignatura a l'escola, sí n'és en aquest aprenentatge al llarg de tota la vida com es vol destacar en l'educació per al segle XXI (Delors i altres, 1996). Ens hi atensem des d'una perspectiva descriptiva tot perfilant-ne alguns trets genealògics i teleològics, per acabar proposant cinc etapes de progressivitat per a l'educació en el silenci.

(*) Professora del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Coordinadora acadèmica del Màster en Conflictologia de la UOC, i directora del Màster en Mediació i Gestió de conflictes de les Escoles Universitàries de Treball Social i Educació Social, de la Fundació Pere Tarrés (Universitat Ramon Llull). Adreça electrònica: mburguetarfelis@ub.edu

Pluralitat semàntica del silenci

Entre dos àmbits de silenci –úter i tomba– transita la vida. Silenci que no és manca de comunicació, com ho deixa palès l'antropòloga Saville-Troike (1989) quan classifica les formes de comunicació humana en aquelles verbals i no verbals, i alhora en les que són transmeses de forma vocal i no vocal. En aquesta classificació veiem el silenci com una comunicació no verbal que no és transmesa per la veu. Es posa de manifest com el silenci és transmissor de comunicació i de missatges, i com la paraula no significa necessàriament soroll, com afirma Lévinas.

Tipus de comunicació (Saville-Troike, 1989)

	<i>Transmesa per la veu (vocal)</i>	<i>No transmesa per la veu (no vocal)</i>
<i>Verbal</i>	Llenguatge parlat	Llenguatge escrit Codi Morse Llenguatge dels sordmuts Llenguatge dels vanos
<i>No verbal</i>	Trets paralingüístics de la parla: vocals aïllades, riures, plors, gemecs, sospirs, esternuts...	Silenci Gest Mirades Proxèmica Vestit, símbols, imatges... Sons, olors, gustos

Així, entre aquesta pluralitat de sons del silenci, veiem que hi ha silencis que maten i silencis que pacifiquen. Estem davant un terme, doncs, polièdric, relatiu en funció de què substantivi. Hi ha el silenci d'Auschwitz, el silenci de la quietud serena, el silenci davant una nova vida i el silenci del cementiri. Hi ha silencis absurds, silencisangoixants, silencis reflexius, silencis pacífics, silencis estressants i silencis ignorats.

Heus aquí com, percebent aquesta pluralitat semàntica de silencis, passem a emprar el mot en la seva forma plural per incloure així els diversos significats. Perquè no hi ha dos silencis iguals ni dues persones que cerquin o necessitin un mateix silenci. Per això el camí pedagògic serà escoltar els diferents sons dels silencis i veure'n l'origen i la finalitat, fent-ne un estudi genealògic i teleològic.

Cal tenir present que el silenci és propi de l'hemisferi cerebral dret, on s'hi alberguen les funcions de la creativitat, la imaginació, la intuïció i els conceptes espirituals. A la cultura oriental està més desenvolupat aquest tipus de pensament, i no es precisa tant del llenguatge oral per comunicar-se. Es fa també a través del pensament, la intuïció, la mirada. Mentre que a l'hemisferi esquerra predomina més el raonament lògic, la lectura, l'escriptura i les matemàtiques. La cultura oriental asseynala les coses perquè l'altre les vegi, però sabent que ha de ser aquest altre el que les vegi, el que les descobreixi, el que s'interpel·li i sorprengui. La cultura occidental està presidida per la pedagogia de la resposta mentre que l'oriental es basa en la pedagogia de la pregunta.

En aquest passeig pedagògic descriptiu pels sons dels silencis analitzarem, d'una banda, la genealogia dels silencis, quines són les seves claus d'origen, i de l'altra, la teleologia dels silencis, la seva finalitat, pedagògica o no.

Podem definir com un espai de silenci aquell en el que aturem tot so extern al que pugui venir del nostre entorn. Tot i així, l'estructura mental produeix ocurrencies, pensaments continus, sentiments, imatges, records, desitjos, que a voltes evocuen pau i d'altres neguit. Tècniques com el ioga pretenen un tipus de silenci que aquieta els sons interns que pertorben, per poder arribar així a un so serè del silenci. Tenim, per tant, un silenci de sons externs, silenci ambiental, alliberat de la contaminació acústica, que podem mesurar segons els decibels en forma d'absència de sons externs a un mateix, la qual cosa no vol pas dir absència de comunicació o de missatges rebuts.

A banda, tenim també un silenci entès com a absència de paraula –en l'esquema de Saviile-Troike, comunicació no transmesa de forma vocal– i en aquest silenci hi haurà la plenitud de tants altres canals que comuniquen quan aparentment pot semblar que no hi ha comunicació. L'absència de paraula la radicalitzen els cartoixans en la seva pretesa reclusió del món per trobar-se a si mateixos i el transcendent. Aquest *homo clausus* de diferents ordes de clausura viu un procés progressiu de pas entre el silenci com a absència de mot i el silenci com a absència de sons mentals, un pas entre el silenci extern i l'intern, que transcendeix l'un per arribar a l'altre, però que l'un sense l'altre no es pot donar.

Un tercer silenci encara, el mental, entès com la imaginació i el pensament callats, com aquell silenci intern, com l'absència de sons mentals: afectes, sensacions, desitjos, pors, prejudicis, estats d'ànim, nostàlgies, records, ressentiments, remordiments, indignacions. Aquest ha estat catalogat d'èxtasi i eradicat en els personatges místics de diferents tradicions religioses (Stein, 1988), representat també pels eremites del desert.

Genealogia dels silencis¹

En clau de gènesi, veiem que hi ha silencis amb diferents orígens. En detallem alguns, no pas excloents entre si, ni amb pretensió d'exhaustivitat:

- *Oportunitat*: silencis originats pel qui en una conversa vol parlar però mai no troba el moment, mai els altres no callen perquè pugui parlar, ja sigui perquè tenen un discurs molt elevat per la intervenció d'aquest, o bé perquè els altres parlen precipitadament trepitjant-se les paraules i no troba l'espai de silenci que necessitaria per intervenir, o bé perquè no té l'atreviment de tallar la conversa amb la seva intervenció, tot sentint que la seva paraula té menys vàlua que la d'altri. Tota conversa suposa un temps per digerir el que l'altre ha dit, escoltat, reflexionat, contràriament les nostres converses són monòlegs en cadena. Una mena d'hegemonia de la raó pot estar al substrat d'aquest origen del silenci, a cavall entre modernitat i postmodernitat encara ancorada en el logos de la paraula.
- *Sol·licitud*: silencis originats per una petició explícita, sigui o no preservadora de la voluntat d'altri, imposada o volguda, però al capdavall fruit de la sol·licitud del qui emet aquesta demanda, tant si és rebuda com a obligació o bé com a volició, per aquell qui l'acull i l'acata. Fóra aquesta la situació dels mestres a les au-

1 Husillos (2007) ; Torralba (1996); Marina (2007).

les², que es veuen obligats moralment a demanar silenci perquè sense la demanda prèvia ben sovint no es dóna. És el cas del silenci demanat en els rètols que així ho indiquen en llocs com hospitals, tanatoris, biblioteques, llocs de culte. Hi ha un silenci imposat com a càstig, al que s'ha recorregut molt sovint en la tradició pedagògica. Aïllar els infants, tancar-los en habitacions fosques i sols, castigar els presos al silenci... han estat mètodes emprats impositivament com a càstigs.

Hi ha alhora altres imposicions fruit de la nostra vida urbana, del nostre conviure plegats. Conviure amb altres implica un seguit de limitacions, i com més proximitat amb aquests altres, més cal regular aquests espais convivencials. És així com la normativa assenyalava uns decibels màxims en determinades franges horàries per tal de preservar el bon descans a l'*homo urbanitas*. A banda, cal saber que el llindar de resistència al soroll es diferencia en les diverses cultures. Així, una persona llatina sovint té un llindar de percepció del so elevat diferent d'un ciutadà mediterrani o d'una vila d'alta muntanya. Quan demanem silenci és perquè el necessitem: sigui per normativa pel bon descans dels ciutadans, sigui a l'aula pel bon aprenentatge dels estudiants, sigui a la biblioteca per la concentració en l'exercici intel·lectual. A voltes demanar silenci comporta un exercici pedagògic, tot fent així apologia del silenci com a garant d'un sòlid aprenentatge i com a preeminència d'un valor a fer valdre. Al rerefons de qui no suporta un espai massa continuat de silenci, a voltes tenim personalitats contrariades amb si mateixes, que en restar molta estona en silenci es veuen abocades a veure's a si mateixos tal i com són i davant l'horror que això els produeix necessiten omplir els espais de sons i sorolls que els allunyin de la seva pròpia realitat per no acceptada.

- *Necessitat*: qui necessita silenci o bé ja l'ha demanat sense èxit, o bé no gosa demanar-lo per allò de no malmetre la llibertat de l'altre tot esperant que sorgeixi per pròpia voluntat desiderativa. Podem necessitar silenci per escoltar quelcom que no sentim quan hi ha força soroll ambiental, o podem necessitar silenci per escoltar allò de nosaltres mateixos que els nostres sorolls interiors no ens permeten escoltar-nos. Fer callar aquests sorolls és tasca àrdua, que demana vigor i tendresa alhora. Suposa començar per acceptar que tenim sorolls interns que no ens agraden, però abraçar-los, acceptar-los senzillament perquè ja hi són: siguin sorolls de ressentiments acumulats –com ens sentim pel que ens han fet–, sigui per remordiments interns –com ens sentim pel que hem fet a altres–, sigui per indignació –com ens sentim pel que veiem que es fan uns i altres. Sorolls també per recels, culpes no perdonades, absències no pacificades, tots ells eixordants per al nostre sistema auditiu intern que poden arribar a rebentar el llindar auditiu interior. La reacció que a voltes es dóna és un crit esglaiador o bé un mutisme incòmode com aquell gran silenci d'Auschwitz.

(2) Experiències de silenci a l'aula de música confirmen que el silenci també és el mitjà per tal que els alumnes escoltin sons com el del mar, els ocells o el vent. El silenci deixa de ser així una imposició i esdevé una oportunitat plaent.

- *Aparença*: silencis epidèmics, externs, però que per dins resten en ebullició esperant poder emetre un crit. Pot donar-se per un silenci imposat per no haver permès expressar sentiments, emocions. Fóra aquest un silenci de contenció.
- *Patiment*: quantes històries silenciades³¹! Quants secrets silenciats entre les mateixes famílies, que tots saben, però que es decideixen mantenir en el silenci, per un suposat oblit! En patiments extrems s'estan estudiant psicològicament els oblits posttraumàtics. La nostra ment sap fins on podem suportar el fet de recordar quelcom i fins on no, i sembla que hi ha silencis de la memòria perquè no seríem capaços de seguir recordant segons quins traumes soferts.
- *Pau*: fruit d'estar en pau amb els propis pensaments, de no viure culpabilitat ni remordiment o ressentiment. Hi ha qui calla perquè no té res a dir. És una obvietat, però es parla molt sense tenir res a dir.
- *Por*: silenci perquè fa por emetre una paraula. Silencis per témer les conseqüències del diàleg, el monòleg o la mera paraula. En definitiva, per tal d'evitar el que es tem com a greuge.
- *Res a dir*: silencis perquè no hi ha resposta. Però aquesta no deixa de donar-se per por, ni perquè hi hagi serenor i pau, ni per patiment, sinó simplement perquè no hi ha paraules, no hi ha respostes. El logos té la seva limitació, i en aquest cas el silenci es dona per límit de la paraula, perquè la paraula no ho és tot i no pot ser emesa sempre. Hi ha preguntes les respostes de les quals són el silenci, ja que no ho sabem tot i no sabem de tot. Els mitjans de comunicació sembla que tenen veu i paraula per tot, omplen emissions, planes, amb mots ben sovint buits que no fan més que soliloquis persistents. A voltes aquesta necessitat d'omplir un buit, per aquell *horror vacui*, du a difamar sota pretext de no quedar en silenci.
- *Ètica*: silencis de qui no es pronuncia davant els actes morals d'un mateix o dels altres, ja sigui per objecció de consciència, per indecisió o per dubte. Però hi ha un silenci originat per l'ètica, per no veure oportú moralment d'emetre una paraula que duria a decantar-se o sentenciar quelcom sobre el que no hi ha un pronunciament desitjatiu.
- *Coneixement*: José Antonio Marina (2007, p. 119-120) confessa viure en un soroll buscat per intentar assabentar-se de tot el que passa. Tanmateix es pregunta si entendria més aquest soroll si es retirés de tant en tant al silenci. És el silenci dels que saben que per pair les coses cal un espai i un temps d'assossec i no d'haver de digerir més informació. Cerquen el silenci per degustar, paladejar, els sons i sorolls rebuts, per destriar la informació i convertir-la en coneixement, per sospesar el que esdevé significatiu del que no n'és.

(3) Al film *La vida secreta de las palabras*, Isabel Coixet posa de manifest molts d'aquests orígens dels silencis de la protagonista, silencis imposats pel dolor viscut, que sols l'estima i la significació –ser algú per a algú– poden arribar a sanar-los lentament.

Teleologia dels silencis

A més de diversos orígens, tot silenci té una pretensió de finalitat, cerca quelcom en l'altre, en l'entorn o bé en un mateix. Com a comunicació que també és, no resta sense voluntat de provocar algun ressò en aquest destinatari del silenci.

- *Matar*: silencis que maten, intencionadament o no, explícitament o implícita, però en tot cas acaben matant, ja sigui matant iniciatives per no haver estat recolzades amb una paraula, ja sigui matant comunicacions i relacions per no haver mostrat la intenció de mantenir-les. La persona humana és en essència social. Si necessita d'aquest *alter-ego* i no obté cap interrelació vàlida, aquest silenci de relació coseca per dins la persona i la porta a un sense-sentit. També hi ha silencis que maten entre persones que no es comuniquen però conviuen en un mateix espai. Aquests silencis també són terribles.
- *Danyar*: un silenci que sorgeix de l'odi, de la incomprensió, pot tenir la intencionalitat de fer mal, ferir, provocar un dany, com a conseqüència de l'enfrontament, de la disputa, del xoc entre mentalitats oposades i contraposades. És conseqüència del ressentiment. Es pot estar anys sense adreçar la paraula a algú per alguna hostilitat viscuda. Silencis fruit del ressentiment i el rebuig cap a algú que fa patir o que no respon als propis desitjos.
- *Provocar paraula*: silencis com a fondants de la paraula. La paraula té el seu origen en el silenci. Perquè pugui emergir paraula, cal tenir temps per aturar-se i pensar, en definitiva, per restar en silenci, per sospesar coneixement i informació i esdevenir-la significat. En definitiva, hi ha un silenci de les paraules, perquè per parlar en plenitud abans cal haver fet molts silencis.
- *Assolir compassió*: un cop a l'espatlla acomboiant algú que pateix va acompanyat d'un silenci amb aquesta finalitat de compassió, de patir amb l'altre, de viure junts un patiment. Hi ha una falsa compassió que es queda en la paraula i no es tradueix en acció solidària. Davant una tragèdia, davant una mort inesperada, les paraules a voltes hi sobren. Una presència silent pot arribar a confortar més que algunes paraules d'ànim. La compassió profunda no fa servir paraules de fórmula, utilitza més silencis que mots buits.
- *Propiciar creativitat*: el silenci com a espai generador de creativitat, com a espai de garantia de la llibertat que du a poder crear i generar nous coneixements, noves interconnexions mentals. Ja sigui per a creació artística com intel·lectual.
- *Generar coneixement*: tot coneixement està teixit en el si del silenci. Tota investigació, recerca, novetat intel·lectual ha estat gestada en espais i temps de silenci, per a solidificar el pensament, per a sospesar-lo, per a valorar-lo i per fer créixer novetat a partir del coneixement.
- *Educar*: el silenci esdevé necessari perquè els codis de comunicació emesos en tot procés d'aprenentatge siguin digerits, s'interioritzin. Quants aprenentatges hem rebut al llarg dels anys d'ensenyament, i quants d'ells recordem o ens han quedat! Roman més el que es fa que no pas el que es diu. Emetre un crit de «calleu» queda menys que l'actitud del propi mestre de fer ell mateix silenci. Prou és sabut que aprenem un 70% de la conducta dels altres, per mimetisme, i un 30% del que diuen. Ens és més significatiu i passa a ser més aprenentatge el to de veu que no pas el que es diu, l'entusiasme amb el que motivem, les mirades que intercanviem, que no pas la paraula oral. En el silenci es configuren la capacitat reflexiva i metacognitiva humanes.

Progressivitat pedagògica dels silencis

Tota vessant educativa té la seva progressivitat. Educar en i per als silencis també té la seva graduació en etapes i períodes. Alhora l'educació en el silenci ve regida pel principi de gradació. Sembla que aquesta graduació hagi d'anar del no silenci al silenci, però precisament l'educació gradual és a la inversa: passem de no emetre paraula, a començar a balbotejar; passem d'estar en permanent silenci (silenci de no emetre nosaltres sons) a començar a parlar, i silenci de no escoltar res (perquè l'oïda a l'úter matern encara no està perfeccionada) a escoltar-ho tot ja des de fetus⁴. Amb un balboteig naixem, i amb un sospir morim. Abans i després es fa silenci.

Tot i que s'ha parlat del silenci com el gran absent de la pedagogia, ens atrevim a esbossar uns estadis ascendents en aquest aprenentatge d'*homo silens* per tal d'arribar al doble salt qualitatiu que proposem en clau pedagògica.

1. Constatar el silenci: existeix

El primer pas en aquesta progressivitat és la percepció dels silencis. Adonar-nos que hi són, que hi ha espais i temps de no paraula emesa, de buit de pensament i d'absència de soroll extern. Fer-los evidents és atalaiar-nos que formen part de la nostra dimensió vital, ja sigui a engrunes, en petits espais de vida, o bé en èpoques i episodis més amplis. Fer-lo evident és propiciar espais i estones per adonar-nos-en, i aquest és un aprenentatge des de la infantesa per convidar els infants a escoltar els sons dels silencis, fent l'exercici de parar oïda al buit d'ones acústiques. Escoltar-los perquè en ells hi ha el bressol de la paraula, hi neix i es fonamenta. Per natura, primer parlem. El fetus escolta a l'úter matern, el nadó escolta quan neix, es passa quasi un any sencer escoltant, amb prou feines emetent petits sons, fins que arriba a parlar. Per això de 0 a 3 anys és l'edat d'aprenentatge per excel·lència, fins i tot abans de néixer, el nadó ja aprèn. És l'edat d'assimilar-ho tot, com esponges, absorbint-ho tot. Precisament perquè no es parla és com s'interioritza, perquè s'escolta. D'adults, sembla que anem contra natura. Primer parlem abans d'escoltar, o fins i tot sense escoltar.

2. Acceptar els silencis

Acceptar que en l'ímpàs entre úter i tomba, la vida està teixida de molts –o pocs– silencis, entesos com a no emissió de paraula verbal, de soroll intern i extern, atenant-nos novament a la classificació de Saville-Troike. Un cop escoltats i descoberts els sons dels silencis, acceptar que formen part de l'existència.

3. Viure els silencis: amb ambivalència de sentiments (trobat i fins topats)

Suposa perdre la por als espais de buit de so, exercitar-nos en la convivència amb el silenci com a quelcom natural. Viure amb el silenci com a part de la condició humana comporta percebre també aquesta ambivalència entre els diferents sentiments que desencadenen els silencis. Sentiments que poden conuiu en harmonia –trobat– però que també poden fer-ho desharmònicament –topant. Aquesta vivència dels sentiments que desvetllen els silencis suposa restar ancorats ja en la postmodernitat,

(4) Per això s'educa els nadons abans de néixer perquè escoltin una música que els relaxi i un cop han nascut l'identifiquen i els provoca aquest mateix efecte.

en el que la cultura del silenci⁵ s'eradica del món de la raó per obrir-se al món dels sentiments i l'expressivitat humana no merament racional.

4. *Necessitat dels silencis: buscar-los com a espai de llibertat plena i de creativitat*

El creatiu, l'artista, l'intel·lectual, l'investigador, l'escriptor, l'esportista, cerquen amb delit espais de silenci perquè els saben consubstancials per a sentir-se en ple exercici de la seva llibertat. Sols en aquesta llibertat total pot emergir l'obra de l'artista, la bellesa d'una taula parada harmònicament, la troballa de l'investigador, la inspiració literària del novel·lista, la conjugació de pensament innovador de l'intel·lectual. *Intellectus apretatus discurrit, sí, però també intellectus liberatus discurrit*. Alliberat dels paradigmes de la raó com a hegemonia, alliberat de la racionalitat extrema per crear creatures. El camí cap a les grans coses passa pel silenci, afirma Nietzsche. Una obra d'art, una obra de teatre, la bellesa d'una construcció harmònica amb la natura, el guió d'un programa televisiu, estan teixits, gestats i elaborats en el silenci. Fins l'alta concentració dels tennistes i tants altres esports d'elit, requereixen del silenci a les grades, que s'imposa només començar el partit.

5. *Doble salt qualitatiu: de parlar del silenci a estar en silenci, de fer silenci a ser silenci⁶*

En aquest darrer estadi de la progressivitat del silenci proposem un doble salt: de parlar sobre el silenci –paradoxa de trencar el silenci per parlar d'ell mateix– a restar en silenci, a fer-ne experiència per viure'l. I alhora el salt qualitatiu de passar de fer aquesta experiència silent a ser del tot silenci. Mentre «estar» és un verb que indica temporalitat, període de temps finit, «ser» indica atemporalitat i qualitat òntica de la seïtat de la persona. Venim del silenci i anem cap al silenci. La nostra vida és un caminar entre dos llargs silencis.

En aquest darrer estadi de ser silenci hi trobem les experiències dels grans místics. Una experiència d'incorporar el ser silent a la mateixa seïtat, de tal manera que aparentment no hi ha cap comunicació, on s'esdevé una total profunditat de comunió. Com en un bosc on les arrels dels arbres s'entrecreuen pel subsòl i s'arriben a nodrir d'una mateixa saba, i fins i tot les branques arriben a unir-se de nou entre si de tal manera que en el més sublim silenci hi ha, ja no comunicació, sinó plena comunió, sense deixar de ser cada arbre el que és, sent cadascú tal i com és. Perquè en definitiva, el que hem de ser és el que som. Així el silenci acaba sent el mitjà per recuperar definitivament aquesta unitat, el sentit de la comunió definitiva entre els éssers silencis. El que hem de ser és el que som. Tan senzill i tan complex alhora. Quan haguem acceptat això, hi haurà pau en el silenci. Perquè a través del silenci es teixeixen aquests vincles d'unitat amb l'alteritat, amb qualsevol altre. A través del silenci es redescobreix el vincle que uneix *ego* i *alter-ego*, silenci de plenitud, que expressa la compenetració més pregona i la fusió més plena. Quan aquest *alter-ego* i l'*ego* queden fosos en una unitat superior.

(5) Cultura del silenci no entesa des de la perspectiva de Freire, que anomenava així a la relació existent entre el tercer món i el primer món urbà, donant lloc a una consciència sotmesa.

(6) Illich (1975) expressa la proposta d'incentivar el principi del ser davant del tenir a nivell pedagògic, amb totes les seves conseqüències.

El silenci en la construcció de sentit

En definitiva, aquests cinc estadis ens duen a aquest doble salt qualitatiu per arribar a ser silenci, una seïtat òntica del silenci assolida per progressivitat pedagògica per tal de recuperar la més pregona essència humana: que hi hagi pau en els silencis i que el silenci sigui pau. Una progressivitat que passa per reconèixer el valor del silenci, vital en el procés dialògic amb un mateix, per tal de poder ser alhora diàleg obert a l'altre, lluny ja de monòlegs autocontemplatius. Imprescindible aquest reconeixement de l'*alter ego* com a procés ineludible per a un veritable diàleg, reconeixement que passa per la serenor i el silenci, reconeixement que es teixeix en el silenci i des del silenci.

Així, les possibilitats pedagògiques dels silencis es construeixen sobre una pedagogia democràtica que aposta per la pràctica de l'escolta del propi cos, la relaxació, l'acceptació dels diferents ritmes biològics dels infants, l'atenció als sons dels altres, escoltats només en un ambient de silenci. Sons que van des dels percebuts amb l'oïda fins als percebuts amb la mirada creuada, des dels percebuts pel gest tàctil fins als copsats a través de qualsevol dels cinc sentits humans. Perquè al capdavant captar aquests diferents sons és donar peu a reconèixer l'altre, sigui infant sigui adult, educand i educador alhora, en el seu propi procés de creixement dins d'aquest delerós aprenentatge de viure junts i de ser, al llarg de tota la vida.

Si en el silenci es teixeix el reconeixement de l'alteritat, en aquest també hi ha l'espai idoni per a atorgar significació a aquesta alteritat reconeguda, atorgar sentit a aquest ser de l'altre i al propi ser. En definitiva, i aquí seguim V. Frankl, el silenci pedagògicament vital en la construcció de sentit.

Referències

- Autoria Diversa (2007) «El silencio». // *seminario Desierto de Las Palmas*. Castelló, Fundación Desierto de Las Palmas.
- Bonhoeffer, D. (1999) *Vida en comunidad*. Salamanca, Sígueme.
- Delors, J. i altres (1996) *L'educació amaga un tresor. Informe a la UNESCO de la Comissió Internacional sobre l'educació per al segle XXI*. París, UNESCO.
- Frankl, V. (2005) *L'home a la recerca de sentit*. Barcelona, Edicions 62.
- Husillos, I. (2007) «¿Hablar del silencio? ¿Estar en silencio? ¿Hacer silencio? Mente, corazón, espíritu», a AA. VV. *El silencio. II seminario Desierto de Las Palmas*. Castelló, Fundación Desierto de Las Palmas.
- Grün, A. (2004) *Elogio del silencio*. Santander, Sal Terrae.
- Illich, I. (1975) *La convivencialidad*. Barcelona, Barral.
- Lévinas, E. (1977) *Totalidad e Infinito: ensayo sobre la exterioridad*. Salamanca, Sígueme.
- Marina, J. A. (2007) «Las voces silenciadas en la era de la comunicación», a Autoria Diversa (2007) *El silencio. II seminario Desierto de Las Palmas*.
- Paoli, A. (1992) *El silencio, plenitud de la palabra*. Madrid, Paulinas.
- Saville-Troike, M. (1989) *La etnografía de la comunicación: una introducción*. Buenos Aires, Prometeo Libros, 2005.
- Stein, E. (1988) *Los caminos del silencio interior*. Madrid, Bonum.
- Strawson, P. (1995) *Libertad y resentimiento*. Barcelona, Paidós.
- Tolle, E. (2004) *El silencio habla*. Madrid, Gaia Ediciones.
- Torralba, F. (1996) *Rostres del silenci*. Barcelona, Pagès.

Los pedagógicos sonidos de los silencios. Más allá del silencio de Auschwitz

Resumen: Después del gran silencio de Auschwitz, en este paseo pedagógico descriptivo por los sonidos de los silencios nos introducimos en las semánticas de los silencios, aceptando su polisemia i describiendo algunas de las acepciones más vinculadas al ámbito educativo. Se analiza, por un lado, la genealogía de los silencios, algunas de sus claves de origen, i por el otro, la teleología de los silencios, la finalidad, pedagógica o no, de los mismos. A la vez, partiendo del silencio como valor pedagógico en esta educación al largo de toda la vida, se proponen cinco etapas progresivas en las que trabajar pedagógicamente los silencios, apostando por un salto cualitativo axiológico entre el silencio como estadio –estar en silencio– i el silencio como seidad –ser silencio.

Palabras clave: silencio pedagógico, educar en el silencio, comunicación, proceso pedagógico

Les sons pédagogiques des silences. Au-delà du silence d'Auschwitz

Résumé: Après le grand silence d'Auschwitz, dans ce passage de pédagogie descriptive par les sons des silences, nous nous introduisons dans les sémantiques des silences, en acceptant leur polysémie et en décrivant certaines acceptions parmi les plus étroitement liées au domaine éducatif. Nous analysons, d'une part, la généalogie des silences, certaines de leur clés d'origine et, de l'autre, la téléologie des silences, et leur finalité, pédagogique ou non. Parallèlement, en partant du silence en tant que valeur pédagogique dans cette éducation tout au long de la vie, nous proposons cinq étapes progressives dans lesquelles travailler pédagogiquement les silences, tout en faisant le pari d'un saut qualitatif axiologique entre le silence en tant qu'état —demeurer en silence— et le silence en tant que manière d'être —être silencieux.

Mots-clés: silence pédagogique, éduquer dans le silence, communication, processus pédagogique

The pedagogical sounds of silences. Beyond the silence of Auschwitz

Abstract: After the vast silence of Auschwitz, in this descriptive, educational journey through the sounds of silence, we discuss the semantics of silences, accept its polysemy and describe some of its meanings that are most closely related to education. We analyse the genealogy of silences; the key to their origin. We also investigate the teleology of silences; their aim, either in terms of education or not. Finally, on the basis of silence as a pedagogical value in education throughout life, we propose five progressive stages in which silences can be addressed pedagogically, with a axiological, qualitative shift between silence as a stage—to be in silence—and silence as essence—to be silent.

Key words: pedagogical silence, educate on silence, communication, educational process